

Fordham University, New York, USA
Univerzitet u Nišu, Fakultet umetnosti, Niš

DOI 10.5937/kultura1235020D
UDK 378.014.3(497.11)
37:316.77

polemika

PORAZ OBRAZOVANJA U DIGITALNOM DOBU

Sažetak: *Svedoci smo izuzetno loše situacije u kojoj se nalazi obrazovni sistem u Srbiji danas. Brojni su razlozi koji su doveli obrazovanje i, specifično, visoko obrazovanje u Srbiji u izuzetno lošu situaciju, u poređenju sa evropskim, pa i regionalnim standardima. Među najvažnije spada svakako nezainteresovanost države da se ozbiljno pozabavi obrazovanjem i njegovim kvalitetom (gde su sve promene uglavnom „kozmetičke“) kao i visoka korupcija na svim nivoima koja je dovela do gotovo endemskog oblika tzv. „tržišnog obrazovanja“ u Srbiji. Ovo za posledicu ima potencijalno veoma opasne i dugoročne negativne implikacije po čitavo društvo. Postavlja se pitanje ne samo problema kvalifikovanosti ovako (ne)obrazovane radne snage, što je direktno povezano sa mogućnošću bržeg i uspešnijeg društvenog razvoja, već i problem razvoja i funkcionalisanja same demokratije i građanskog društva u uslovima veoma niskog stepena obrazovanja stanovništva, uključujući i one koji formalno poseduju fakultetske diplome.*

Ključne reči: *visoko obrazovanje, demokratija, internet, korupcija, ne-kvalifikovanost*

Teme koje mogu biti obuhvaćene nazivom „Digitalne tehnologije, društvo i obrazovanje“ su veoma raznovrsne. Ja ću se u ovom radu osvrnuti pre svega na pitanje odnosa savremenog obrazovanja u Srbiji, i to visokog obrazovanja u koje sam i sam neposredno uključen, i digitalnih tehnologija i medija.

Obrazovni sistem u Srbiji je u takoreći procesu neprekidnih reformi već dugi niz godina. Reforme i izmene se dotiču svih nivoa obrazovanja, od osnovnoškolskog do visokog. Stalno poboljšavanje funkcionalisanja obrazovnog sistema i menjanje onoga što se pokazuje kao loše ili neadekvatno, čini se toliko samorazumljivim da nije ni potrebno argumentovati u prilog ovakvih promena. Svedoci smo da postoje pozitivni rezultati reformi koje

DAVOR DŽALTO

su u visokom obrazovanju sprovođene u poslednjoj deceniji. Pa ipak, i pored svih reformi izgleda da izostaju adekvatni rezultati. I ne samo to; neki aspekti ovih reformi u visokom obrazovanju su omogućili da Srbija uvede naročite studijske programe i zvanja koja u tom obliku i sadržaju ne postoje izvan granica Srbije, naročito ne u razvijenim zemljama zapadne Evrope ili Amerike. Cilj ovih „inovacija“, nažalost, nije bio pomeranje dometa naših obrazovnih institucija i kadrova, već se pre svega radilo o načinu da sasvim fiktivna zvanja i diplome popune budžete univerziteta i fakulteta, zadovoljavajući sujete onih koji ta zvanja nose, istovremeno izazivajući u akademskoj sferi i čitavom društvu veliku konfuziju u vezi sa smisлом i vrednošću ovakvih diploma i visokog obrazovanja uopšte.

Svako ko je makar u najopštijim crtama upoznat sa situacijom u kojoj se nalazi visoko obrazovanje u Srbiji danas je svedok ne samo prisustva korupcije i falsifikovanja naučnih i stručnih rezultata (o čemu su domaći mediji u nekoliko navrata izveštavali) već i nečega što bismo mogli nazvati „legalnom korupcijom“. Reč je o veoma raširenom fenomenu kupoprodaje diploma, kao posledici komercijalizacije akademskih zvanja, koja se često, sasvim pogrešno, naziva „liberalizacijom“.

Nije potrebno naročito naglašavati da ovakav pristup visokoškolskim ustanovama nema ništa zajedničko sa funkcionisanjem ozbiljnih akademskih institucija u razvijenim zemljama. Mnoge visokoškolske ustanove u Srbiji tako prestaju da budu obrazovne i naučne ustanove, pretvarajući se u sredstvo da se putem nečega što se samo formalno zove „studiranje“ stekne brz profit, dodeljujući klijentima određena zvanja. U takvim uslovima, kriterijumi za polaganje ispita, pisanje diplomskih, master i doktorskih radova postaju ne samo niski već često i groteskni. Ova situacija nije, kako se nekad čini, odlika samo privatnih visokoškolskih ustanova već je u određenoj meri prisutna i na državnim univerzitetima, koji takođe povećavaju upisne kvote studenata i obezbeđuju veliku prolaznost, kako bi što više zaradili od školarina (što se često pravda evidentno nedovoljnim sredstvima koja se izdvajaju iz republičkog budžeta za adekvatno funkcionisanje ovih ustanova). Ako ovome dodamo i rasprostranjenu nekompetentnost, nezainteresovanost i nedostatak visokih stručnih i moralnih kriterijuma kod nastavnog kadra, lako je izvući zaključak o obimu problema u kom se visoko obrazovanje u Srbiji danas nalazi.

Jasno je da upravo opisana situacija ne karakteriše sve visokoškolske ustanove i programe. Svedoci smo da postoje pojedinci, studijski programi i fakulteti koji ostvaruju veoma značajne rezultate na regionalnom i međunarodnom planu, uz poštovanje visokih naučnih, stručnih i moralnih standarda. Međutim, sve

DAVOR DŽALTO

navedene anomalije predstavljaju veoma rasprostranjen problem koji zaslužuje najveću pažnju imajući u vidu potencijalno veoma opasne i dugoročno negativne implikacije koje loš obrazovni sistem ima po čitavo društvo.

Odsustvo adekvatnih rezultata reformi svakako ne znači da je neki prethodni sistem bio dobar i da ga je trebalo zadržati u neizmenjenom obliku. Konstatacija lošeg stanja danas samo znači da reforme ne daju potrebne rezultate.

A razlozi koji su doveli visoko obrazovanje u Srbiji u ovu situaciju su brojni. Njihovo sistematsko istraživanje i objašnjenje svakako prevazilaze namere i obim ovog saopštenja. Pomenuće samo dva koja smatram veoma važnim, ako ne i ključnim. Reč je o nezainteresovanosti države da se ozbiljno pozabavi problemom obrazovanja i njegovog kvaliteta, zbog čega su promene uglavnom „kozmetičke“. Tu je takođe i ideja o „tržišnom obrazovanju“ koja deluje kao loša šala u uslovima kada ne postoji razvijeno naučno i stručno, pa ni obično tržište u Srbiji, zbog čega visokoškolske ustanove zloupotrebljavaju svoju društvenu ulogu, postajući instrument brze zarade. Tako se dolazi do obrazovanja koje u velikom broju slučajeva postaje fiktivno, budući da ne zadovoljava naučne i stručne kriterijume, a nekad ni najosnovniji nivo pristojnosti.

Postavlja se pitanje ne samo problema kvalifikovanosti ova-ko (ne)obrazovane radne snage, što je direktno povezano sa mogućnošću bržeg i uspešnijeg društvenog razvoja, već i problema razvoja i funkcionalisanja same demokratije i građanskog društva u uslovima veoma niskog stepena obrazovanja stanovništva, uključujući i one koji formalno poseduju fakultetske diplome.

Veoma rano je u istoriji modernog društva uočena povezanost nivoa obrazovanja i razvoja građanskih sloboda, kao i onih kvaliteta društva koja bismo danas zbirnim imenom mogli nazvati *demokratskim*.¹ Čini se, iz današnje perspektive, da nije bilo teško uvideti vezu između obrazovanja i izgradnje društveno odgovornih i slobodnih građana. Takođe nije teško prepostaviti da će neobrazovani građani biti daleko podložniji raznim manipulacijama, dezinformacijama i tendencioznim interpretacijama kompleksnih društvenih i istorijskih narativa od onih koji su obrazovani. Trebalo je, dakle, da obrazovne institucije, koje su pratile sve veći razvoj društva i diverzifikaciju obrazovnih profila, vrše dvostruku ulogu – da obezbeđuju visok nivo pro-

¹ Za opšti pregled shvatanja obrazovanja u periodu prosvetiteljstva, naročito u vezi sa Rusoom (Jean-Jacques Rousseau) i Lokom (John Locke), videti: Curren R., *A Companion to the Philosophy of Education*, Malden MA – Oxford 2003.

DAVOR DŽALTO

fesionalnosti i kvalifikovanosti radnika za određene poslove, ali i da razvijaju, koliko je to na pojedinim nivoima studija moguće, sposobnost kritičkog mišljenja i analitičkog odnosa prema društvenim pitanjima.

U poslednjih nekoliko decenija primetna je tendencija, u globalnim razmerama, da se ovaj drugi aspekt obrazovanja minimizira. U tom smislu mi se čini da treba razumeti i pokušaje da se putem redukcije budžetskih izdataka smanji opseg i uticaj humanističkih disciplina u obrazovnom sistemu, imajući u vidu potencijal za razvoj kritičkog mišljenja o društvenim problemima koje humanističke nauke poseduju,² što se može smatrati indirektnom pretnjom demokratiji.

Ova situacija može delovati paradoksalno s obzirom na nove, digitalne, tehnologije koje omogućavaju veću dostupnost informacija, bržu komunikaciju i lakši uvid u dešavanja, kako na širem društvenom tako i na stručnom planu. Pa ipak, ako se pažljivo razmotri priroda novih tehnologija, kao i njihova upotreba u konkretnim društвима, videćemo da ova dva fenomena – dostupnost novih tehnologija i rast nivoa obrazovanja – ne stoje u neposrednoj vezi. Savremeni mediji, pre svega internet, omogućavaju svakako daleko veći obim komunikacije i dostupnosti informacija u odnosu na epohu pre interneta, zbog čega živimo u vreme prave hiperinflacije informacija. Često se može čuti da je internet *demokratski* medij *par excellence* budуći da on, za razliku od novina i televizije koji mogu plasirati jednu vrstu tendencioznih izveštaja i informacija, omogućava korisniku da sam izabere sadržaje i po želji dođe do mnogo različitih izvora i pogleda na određeni događaj ili problem, stvarajući time potpuniju sliku o stvarnosti u kojoj živi. I pored toga što je sve ovo načelno tačno, često se previда činjenica da je internet pre svega korisno sredstvo. Kao i svako drugo sredstvo, i internet može biti korišćen na razne načine. Da bi nove tehnologije imale pozitivan uticaj na nivo obrazovanja i na razvoj demokratije, one moraju biti upotrebljene na odgovarajući način. Svedoci smo, međutim, da je internet kod najvećeg broja korisnika pre svega sredstvo *e-mail* komunikacije, zabave, učešća u društvenim mrežama, *online* kupovine i planiranja odmora.³

2 Po ovom pitanju je najupečatljivije ukidanje brojnih instituta humanističkih disciplina ili smanjivanje izdataka za iste u Sjedinjenim Državama i Britaniji, u proteklih nekoliko godina. Informativni su u tom smislu članci *Budget Cuts Continue to Threaten College Humanities Programs* (http://education-portal.com/articles/Budget_Cuts_Continue_to_Threaten_College_Humanities_Programs.html) i *A Dark New Philistinism is Behind Britain's Arts Funding Cuts*, objavljen u britanskom *Guardian-u* (<http://www.guardian.co.uk/culture/2010/nov/14/arts-funding-cuts-universities>).

3 Prema istraživanjima Pew centra iz marta 2011. godine u Americi, korisnici najviše koriste internet za čitanje i slanje *e-mail* poruka (92%), a visoki

DAVOR DŽALTO

Ukoliko su zabava, društvene mreže i pornografski materijali prevashodni sadržaji koje konzumiraju korisnici interneta, postavlja se pitanje u kojoj meri je širenje korišćenja i dostupnosti interneta povezano sa pozitivnim efektima na razvoj obrazovanja i demokratije u celini? Da li porast kompjuterske pismenosti, tj. porast elementarnog poznавanja rada na računaru u svrhu korišćenja interneta, gledanja filmova ili slušanja muzike ima za posledicu porast nivoa obrazovanja, pogotovo ako obrazovanje shvatimo ne samo kao skupljanje informacija već kao kritičko mišljenje? Da li je, sa druge strane, moguće govoriti i o obrnutom uticaju, tj. da srazmerno porastu nivoa obrazovanja i medejske pismenosti raste i obim korišćenja interneta? Ovo su sva-kako pitanja koja bi zahtevala detaljnija terenska istraživanja, kao i njihovu znatno obimniju analizu koja mora uzeti u obzir specifičnosti konkretnih lokalnih sredina u kojima se posmatra odnos informatičke pismenosti i obrazovanja.

Drugi, znatno sofisticiraniji problem na kome želim da se zadržim, jeste problem stvaranja svojevrsnog simulakruma, koji korišćenje određenih sadržaja na internetu može proizvesti. Društvene mreže poput Fejsbuka, ali i pretraživači poput Gugla koriste veoma kompleksne strategije za istraživanje javnog mnenja i uticaje na njega, čije iskustvo u PR (*public relations*) industriji seže oko sto godina unazad,⁴ kako bi rezultate pretrage ili prikazivanja određenih sadržaja prilagodili profilu svojih korisnika. Drugim rečima, rezultati pretrage na Guglu, ili prikazani postovi na Fejsbuku ne odražavaju „objektivno“ stanje svari, tj. sadržaje koji su prikazani po njihovom hronološkom redosledu ili nekoj „objektivnoj“ relevantnosti, nego tzv. „personalizovani“ prikaz

procenti su i korišćenja interneta u svrhu traženja informacija vezanih za hobи (83%), vremensku prognozu (81%), kupovinu (78%), zabavu (72%) i socijalne mreže (65%). Iako manji, nije zanemarljiv broj onih koji internet koriste za informisanje o politici (61%), praktične informacije kako nešto uraditi (59%), i za istraživanje vezano za posao (51%); videti: <http://www.pewinternet.org/Trend-Data/Online-Activites-Total.aspx>. Nešto su drugaćiji podaci u Srbiji, iako je lista prioriteta kada je reč o motivima korišćenja interneta uporediva. Prema istraživanju Republičkog zavoda za statistiku iz 2011. godine intenet je najčešće korišćen za učešće u društvenim (69,8%) i profesionalnim mrežama (68,6%), kao i za korišćenje usluga koje se odnose na putovanja i smeštaj (67,2%). Istraživanje pokazuje i relativno veliki procenat onih koji koriste internet u svrhu traženja informacija vezanih za obrazovanje i kurseve (65,4%), kao i čitanje ili preuzimanje *online* novina i časopisa (63,7%). Ovde, međutim, treba imati u vidu da je reč o podacima prikupljenim na osnovu mogućnosti izbora više opcija istovremeno, kao i s obzirom na podatak da je broj korisnika interneta u Srbiji u odnosu na ukupan broj stanovnika daleko ispod proseka razvijenih zemalja: na osnovu istog izvora čak 53% nikada nije koristilo internet. Svi podaci su preuzeti iz istraživanja RZS objavljenog 19. 09. 2011. godine, dostupno na:<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/43/62/PressICT2011.pdf>

4 Up. Chomsky N., *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*, New York 1997.

koji ćemo najverovatnije *želeti da vidimo* na našem ekranu, u skladu sa istorijom tema, sadržaja i kontakata koje smo ostvarili u prethodnom periodu.⁵ U ovom slučaju internet prestaje da bude samo sredstvo, već sam medijum pokazuje određena svojstva, koja su inkorporirana u *message* koju medij saopštava.⁶

Sledeći primer se tiče neposrednog negativnog korišćenja interneta u sferi obrazovanja u užem smislu. Reč je o rasprostranjenom korišćenju *copy-paste* strategije kako u studentskim radovima, tako i u (pseudo)naučnim tekstovima i novinskim člancima. Budući da je „sve“ dostupno na internetu, jednostavno kopiranje nekog teksta (sa, recimo, Vikipedije ili nekog bloga) postaje univerzalno rešenje kojim se često zamjenjuje sopstveni istraživački rad i stvaralačka aktivnost. I pored tehnoloških mogućnosti koje nam danas dozvoljavaju, više nego pre, da otkrijemo ovake falsifikate (koje se u Srbiji u akademskoj sferi, po našim saznanjima, uglavnom ne koriste), ovakvo široko rasprostranjeno korišćenje resursa interneta dovodi do hendikepiranosti budućih „stručnjaka“, ali i do porasta kako elementarne, tako i naučne i stručne nepismenosti u Srbiji. Ovaj metod „istraživanja“ i „obrazovanja“ u osnovi eliminiše samu mogućnost saznanja i kritičkog mišljenja. Istovremeno, ovo ima dalekosežne posledice i po čitavo društvo, budući da u odsustvu dobrog i adekvatnog obrazovanja, česte greške ili namerno iskrivljenje činjenica u tekstovima koji su dostupni na internetu mogu postati standard i jedini izvor (dez)informacija. A društvo čija budućnost zavisi od pojedinaca, grupe i medija koji svoje znanje i informisanost baziraju, pre svega na „činjenicama“ i „izvorima“ koje pružaju razni forumi, slobodno sastavljeni izvori i društvene mreže, ne može očekivati naročito pozitivne pomake.

Sa druge strane, nove tehnologije predstavljaju odličan izvor za proširenje i produbljivanje znanja i društvene angažovanosti ukoliko su upotrebljene sa tim ciljem. Brojni akademski resursi, knjige i časopisi, *online* konferencije i skupovi su danas dostupni preko interneta i predstavljaju sastavni deo naučnog i istraživač-

5 Veoma detaljno objašnjenje načina funkcionisanja „personalizovanog“ *interface-a* donosi Eli Pariser u nedavnoj studiji *The Filter Bubble*. Up: Pariser E., *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You*, New York 2011.

6 U tom smislu internet poseduje izuzetan potencijal pasivizacije i atomizacije svojih korisnika. Mehanizmi su u ovom slučaju veoma slični mehanizmima koje je Najl Postman opisao u odnosu na fenomen televizije kao medijuma koji informisanog subjekta pretvara u iracionalnog konzumenta (videti: Postman N., *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, New York 1985). Razlika je naravno u prirodi novog medijuma koji, za razliku od televizije, daje iluziju „interaktivnosti“ i „društvene“ prisutnosti, dok „personalizovani“ sadržaji stvaraju svojevrstan simulakrum u kome je korisnik neprekidno izložen autističnoj i impotentnoj verziji samog sebe.

DAVOR DŽALTO

kog rada razvijenih akademskih sredina. Ovo značajno povećava mogućnost pronalaženja i pristupa željenim informacijama, povećava dostupnost izvora, kao i mogućnost saznanja i ostvarenja ličnih profesionalnih i institucionalnih kontakata. Sa druge strane, sjajan primer uloge interneta kao sredstva komunikacije u svrhu pozitivnih promena u samoj društvenoj praksi pružaju nedavne masovne demonstracije u arapskom svetu, ali i u Evropi i Sjedinjenim Državama, sa zahtevima za demokratizacijom društva i pravednjicom ekonomskom politikom. Mnogi od ovih skupova su organizovani preko društvenih mreža u situacijama kada je to bio najefikasniji ili jedini mogući oblik (koliko-toliko) slobodne komunikacije, dok je internet nekad i isključivo sredstvo delovanja, kao u slučaju *Anonimusa*.

Ovo nas suočava sa činjenicom da je neophodna stalna interakcija i razvoj na relaciji obrazovanje – obrazovne institucije – nove tehnologije, kako bi rezultati korišćenja novih medija mogli biti pozitivni. Ali to zahteva ozbiljnost, kritičnost i želju da se savladavaju konkretni problemi i da se obrazovni sistem i društvo u celini učine boljim i civilizovаниjim. Čini mi se da ova konferencija i zbornik pred nama mogu predstavljati korak u tom pravcu.

LITERATURA:

- Chomsky N., *Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies*, Pluto Press, London 1989.
- Chomsky N., *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*, A Seven Stories Press, New York 1997.
- Curren R., *A Companion to the Philosophy of Education*, Blackwell, Malden, MA – Oxford 2003.
- Donoghue F., *The Last Professors: The Corporate University and the Fate of Humanities*, Fordham, New York 2008.
- Johansen B. E., *Silenced! Academic Freedom, Scientific Inquiry, and the First Amendment under Siege in America*, Praeger Publishers, Westport, CT 2007.
- Kneidinger B., *Facebook und Co. Eine soziologische Analyse von Interaktionsformen in Online Social Networks*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010.
- Pariser E., *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You*, The Penguin Books, New York 2011.
- Postman N., *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, Penguin Books, New York 1985.
- Rushkoff D., *Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture*, Ballantine Books, New York 1996.
- Russel M. A., *Mining the Social Web*, O'Reilly Media, Sebastopol, CA 2011.

DAVOR DŽALTO

Davor Džalto

Fordham University, New York
University of Niš, Faculty of Arts, Niš

THE DEFEAT OF EDUCATION IN THE AGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract

It can be argued that the system of higher education in Serbia is currently at one of its lowest points since its establishment in the nineteenth century, if measured by comparative European and even regional standards. Among the most important reasons that brought higher education in Serbia to this situation are the lack of interest on behalf of the State to get seriously engaged into the problem of education and its quality, as well as a very high corruption which established a unique model of (pseudo) "market education" which in many cases does not fulfill the very elementary academic, scientific and ethical standards. This can have very serious consequences toward the entire society, resulting in the lack of well-educated professionals (which is directly related to the faster and more successful social/economic development) and leading, potentially, to very serious problems in functioning of the democratic procedures, values and institutions, together with the erosion of the civil society. At the same time, one also witnesses to the unfortunate attempt to diminish those aspects of higher education that affirm critical thinking, not only in the developing but in the developed industrial countries (in Europe and USA) as well. In such a situation, the role of new technologies becomes critical on a global scale, since the way we use technological innovations (e.g. internet) defines to a significant extent the possibility of real education today (i.e. affirmation of critical thinking, our ability to access relevant information etc.) and the outcomes of the entire educational process.

Key words: *higher education, democracy, internet, corruption, incompetence*

